

Нежива О. М.<https://orcid.org/0000-0003-4229-6754>

Національний університет харчових технологій

**МОВНА КОНЦЕПЦІЯ МАРТИНА ГАЙДЕГГЕРА ЯК ПІДҐРУНТЯ
ОНТОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЛІНГВІСТИКИ**

Стаття присвячена аналізу концепції мови Мартіна Гайдеггера як фундаментального чинника розвитку сучасної онтологічної лінгвістики. Відповідно це здійснено у рамках сучасних лінгвістичних і гуманітарних досліджень. Актуальність роботи зумовлена потребою подолання редукціоністського розуміння мови як суто інструментального або знакового засобу комунікації, що домінувало в класичній і структуралістській лінгвістиці ХХ століття. У дослідженні обґрунтовується положення про онтологічний статус мови у філософії Гайдеггера, відповідно до якої мова постає не вторинною щодо мислення, а фундаментальною умовою людського буття. У статті простежується еволюція мовної проблематики у творчості М. Гайдеггера – від ранньої праці «Буття і час» до пізніх текстів «Шлях до мови», «Лист про гуманізм» і «Поетично мешкає людина». Особливу увагу приділено розмежуванню понять мовлення і балаканини, аналізу концепції істини, як вважав М. Гайдеггер, що це розкриття, а також ролі поетичного слова як привілейованого способу відкриття буття. Показано, що критика раціоналістичної та метафізичної традиції стала підґрунтям нового підходу до мови, зорієнтованого на досвід, слухання та інтерпретацію. Доведено, що гайдеггерівське розуміння мови суттєво вплинуло на розвиток герменевтики, континентальної філософії, постструктуралізму та лінгвістичної антропології. У підсумку мова осмислюється як «дім буття» і простір смислотворення, у якому формується людський спосіб перебування у світі. Обґрунтовано доцільність розгляду філософії мови М. Гайдеггера як підґрунтя онтологічно орієнтованої лінгвістики. Отримані результати можуть бути використані в міждисциплінарних дослідженнях мови, а також у викладанні курсів із філософії мови, загального мовознавства та культурології. Це відкриває перспективи подальших теоретичних розвідок і сприяє розширенню гуманітарного знання загалом нині.

Ключові слова: мова, буття, Мартін Гайдеггер, мовна концепція, герменевтика, онтологія, поетичне мовлення.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві проблема мови дедалі частіше виходить за межі суто структурного або функціонального аналізу та постає як комплексне явище, що поєднує когнітивні, культурні, історичні й онтологічні виміри. У цьому контексті філософські погляди Мартіна Гайдеггера на мову набувають особливої актуальності, оскільки вони пропонують радикально інший підхід до розуміння мовної реальності, ніж той, що домінував у класичній і структуралістській лінгвістиці ХХ століття.

Традиційні лінгвістичні теорії здебільшого розглядають мову як автономну знакову систему або інструмент комунікації, орієнтований на передачу інформації. Така перспектива, хоча й продуктивна з погляду опису мовної структури, виявляється недостатньою для осмислення глибинних смис-

лотворчих механізмів мови, її історичної пам'яті та зв'язку з людським досвідом буття. У цьому сенсі гайдеггерівське тлумачення мови як «дому буття» відкриває нові методологічні можливості для лінгвістичних досліджень, спрямованих на аналіз мови як середовища формування смислів, а не лише як формального коду.

Актуальність звернення до мовної концепції М. Гайдеггера зумовлена також сучасними тенденціями розвитку лінгвістики – зокрема зростанням інтересу до дискурс-аналізу, когнітивної лінгвістики, лінгвістичної антропології та герменевтичних підходів, у межах яких мова осмислюється як чинник конституювання реальності життєвого світу. Ідея того, що мова не лише відображає світ, а й формує горизонти його розуміння, є принципово важливою для аналізу мовної семантики,

поетичного мовлення та культурно зумовлених смислів.

Крім того, критика Гайдеггером інструментального ставлення до мови набуває особливої значущості в умовах цифровізації комунікації, стандартизації мовних практик і домінування утилітарних моделей мовлення. Адже усвідомлення мови як носія історичного досвіду та простору смислотворення дозволяє по-новому осмислити роль поетичного й метафоричного мовлення, багатозначності та мовної невизначеності, які часто залишаються поза увагою формалізованих лінгвістичних моделей.

Таким чином, аналіз концепції мови Мартіна Гайдеггера з лінгвістичної точки зору є актуальним не лише для поглиблення міждисциплінарного діалогу між філософією та мовознавством, а й для розвитку сучасних теорій мови, орієнтованих на смисловий, культурний та екзистенційний виміри мовної діяльності.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є глибокий аналіз основних принципів мовної концепції Мартіна Гайдеггера. До того ж, їхня інтерпретація та значення для подальшого розвитку гуманітарних наук.

Виклад основного матеріалу. Мартін Гайдеггер – це один із найглибших мислителів ХХ століття, праці якого визначили траєкторію розвитку сучасної феноменології, герменевтики, екзистенціалізму та лінгвістичної філософії. Його філософія стала основою для подальших досліджень мови в структуралізмі, постструктуралізмі, деконструкції та культурній антропології. Науковець сформулював революційний підхід, де зазначав, що мова не є лише засобом комунікації чи мислення, а мова є умовою можливості людського буття.

Мартін Гайдеггер рідко використовував термін «лінгвістична філософія», його підхід до мови став одним із ключових чинників формування цієї галузі. У ХХ столітті склалися два головні напрями мовної філософії:

1. Аналітична філософія (англо-американська), представники були Л. Вітгенштайн, Дж. Остін, Б. Рассел, Г. Райл. Мова як логічна або функціонально-прагматична система.

2. Континентальна лінгвістична філософія (європейська) – М. Гайдеггер, Г.-Г. Гадамер, М. Фуко, Ж. Дерріда. Представники цього напрямку вважали, що мова як простір буття, інтерпретації та смислів.

Тож, М. Гайдеггер належить до континентальної традиції та представляє протиположний логічному

позитивізму та мовному аналізу, що розглядали мову лише як структуру знаків або логічних конструкцій. Його мовна концепція формує онтологічний поворот у лінгвістиці та гуманітаристиці, замінюючи питання: «Як мова функціонує?» на питання «Що мова відкриває про буття?».

Відтак, перед Гайдеггером філософська традиція переважно розглядала мову в трьох аспектах. А саме:

1. Класична метафізика (Платон, Арістотель). Де мова як називання сутностей.

2. Новочасна раціоналістична традиція (Декарт, Локк, Лейбніц). Розглядали мову як інструмент мислення.

3. Просвітництво та аналітична філософія. Мова як логічна структура.

М. Гайдеггер відкидає ці позиції, стверджуючи, що вони обмежують мову функціями опису чи позначення, у той час як справжня сутність мови полягає у *відкритті буття*.

Робота М. Гайдеггера неможлива без феноменології Гусерля, однак він віддаляється від ідеї “чистої свідомості”, переводячи фокус із пізнання на екзистенційне перебування людини у світі (Dasein). Показуючи, що мислення та поезія є способами досвіду мови, а не її функціями, що впливає на розуміння мови як фундаментального феномену, а не лише системи знаків, що відкриває шлях для постструктуралістських та герменевтичних підходів. У праці «*Буття і часі*» Гайдеггер розглядає мову в структурі турботи та буттєвого розуміння. Він наголошує, що: людина не створює мову – мова вже завжди є, і саме через неї людина стає відкритою світу. Таким чином, мова є не продуктом соціальної взаємодії, а умовою можливості осмисленого існування.

У праці «*Буття і час*» філософ закладає основу для подальшої мовної концепції, хоча там мова ще не постає центральною темою. У пізніх текстах, таких як «*Шлях до мови*», «*Лист про гуманізм*» та «*Поетично мешкає людина*», Гайдеггер радикально переосмислює мовну проблематику. Його відомий вислів – «Мова – це дім буття» (Haus des Seins) – став ключем до розуміння ролі мови в антропології, культурі та мисленні. У подальший період своєї творчості, зокрема у 1940-х роках, М. Гайдеггер характеризує поетів і митців як «пастухів буття». Оскільки, на його переконання, істина здатна здійснюватися лише в поетичному способі відкриття, що щоразу постає як унікальна подія розкриття й водночас уможливує вияв прихованих глибин мови. У межах герменевтичної традиції, започаткованої М. Гайдеггером, реаль-

ність життєвого світу осмислюється передусім як мовна реальність.

Проте, мислитель виявляє принципову обмеженість європейської філософської традиції, зумовлену раціоналістичним тлумаченням буття та розумінням мислення як споглядального осягнення вічних ідей, що бере свій початок у філософії Парменіда й Платона. На противагу цій традиції, істинне мислення, за Гайдеггером, має характер слухання: буття не може бути предметом споглядання, воно радше переживається й відчувається.

Крім того, М. Гайдеггер розрізняє відмінність між поняттями мовлення (Rede) та балаканина (Gerede) у своїх працях. Так, він вважає, що мовлення – це автентичний акт розкриття буття, а балаканина – це поверхнєве говоріння, що закриває істину. До того ж, М. Гайдеггер наголошував у своїх роботах, що балаканина являє собою також соціальне повторення штампів, яке віддаляє людину від справжнього досвіду.

Якщо звернутися до пізньої філософії М. Гайдеггер, то можна помітити, що науковець у своїх дослідженнях стверджує, що: «Не людина володіє мовою, а мова володіє людиною». Це означає, що мова є первиннішою за індивідуальне мислення. М. Гайдеггер вважав, що людина народжується у вже даному мовному світі, який визначає її спосіб бачення. Відповідно, М. Гайдеггер стверджував, що людина не створює мову – вона існує через мову. А мова – це «одяг для думки» і є обов'язковою формою матеріалізації думки.

Відтак, німецький науковець розрізняв такі функції мови як :

1. Матеріалізація, об'єктивація думок.
2. Акумуляція знань – мова може збирати знання, закладаючи їх у знакову систему.
3. Номінативна – мова називає предмети, виділяючи їх серед інших.
4. Експресивна – визначення відношення свідомості до об'єкта відображення.
5. Адресна – передача інформації; виникла з передачею кібернетичних систем.

З метою подолання обмежень традиційного мислення необхідним є повернення до первісних, хоча й нереалізованих у подальшому розвитку, засад європейської культури – до досократівської Греції, яка, за переконанням Гайдеггера, ще перебувала в «істині буття». Можливість такого повернення зумовлена тим, що забуте буття продовжує жити в мові. Водночас редукція мови до суто інструментального засобу комунікації призводить до втрати нею історико-культурної гли-

бини й перетворення її на сукупність тимчасових знаків.

Також М. Гайдеггер вводить давньогрецьке поняття істини – ἀλήθεια (алетея), яке означає *розкриття, незакритість*. Відтак, на думку М. Гайдеггер, мова є актом приховання та показування. Науковець наголошував, що одне слово може одночасно відкривати та приховувати смисли. Крім того, це створює простір інтерпретацій. Відповідно цьому, особливе місце у мовній концепції М. Гайдеггера займає поетичне слово. Адже як він зазначає у своїх працях, що:

- звичайна мова описує те, що вже є;
- поетична мова створює можливість появи нового буття.

Крім того, М. Гайдеггер також звернув свою увагу на знаки і він вважав, що знак не просто означає – він відкриває те, що може бути осмисленим, тобто структура не лише визначає сенс – вона виявляє буття. Відтак, онтологічна лінгвістична мова – це не статична система знаків у словнику, а жива подія, котра відбувається тут і зараз, а кожне слово – це «відкриття» світу.

До того ж, виходячи із досліджень праць Гайдеггера можна виділити такі ключові аспекти мовної концепції як:

1. *Відмова від інструментального погляду*. М. Гайдеггер заперечував, що мова є лише засобом для вираження думок чи пізнання (як у логічному позитивізмі), а трактував її як місце, де саме Буття розкривається.

2. *Мова як Буття*. Мова не «виражає» буття, а «є» його розкриттям (*Erschlossenheit*). Також мова є «світом», в якому світи постають перед нами.

3. *Досвід мови*. М. Гайдеггер закликав до «досвіду мови» (*Spracherfahrung*), який виходить за межі раціонального аналізу, наближаючи нас до її глибинної сутності через поезію та мислення.

4. *Лінгвістично-онтологічне зрощення*. Він підкреслював нерозривний зв'язок мовного (лінгвістичного) та буттєвого (онтологічного) вимірів, де лінгвістичний аспект є проявом онтологічного.

5. *Вплив на постлінгвістичну філософію*. Його ідеї відкрили шлях для філософів, які розуміють мову не як статичну систему, а як динамічний процес, що формує нашу реальність (наприклад, постструктуралісти, герменевти).

Таким чином, мовна концепція Гайдеггера являє собою фундаментально відмінною від аналітичної лінгвістичної філософії, яка фокусується на логічному аналізі мови. Натомість, Гайдеггер вводить екзистенціальний та онтологічний вимір,

перетворюючи мову на центральну тему філософського дослідження, що вплинуло на розвиток континентальної філософії.

Висновки. Отже, мовну концепцію Гайдеггера можна розглядати як одну з основ лінгвістичної філософії. Вона не зводиться до аналізу структури чи правил мовлення, а інтегрує мову в саму природу людського буття. У цьому сенсі Гайдеггер відкриває новий напрям – онтологічну лінгвістику, в якій мова є не інструментом, а умовою існування людини у світі. До того ж, мовна кон-

цепція М. Гайдеггера є одним із найважливіших переворотів у гуманітарній думці. Адже, він показав, що:

- мова не є вторинною щодо мислення;
- мова формує спосіб людського буття;
- істина відкривається через мову;
- поезія є привілейованою формою відкриття буття.

Таким чином, мова постає не як інструмент людини, а як онтологічний простір, у якому людина і світ зустрічаються.

Список літератури:

1. Bazaluk O., Nezhyva O. Neuroevolution in noogenesis. *Intercultural Communication*. №24. Tbilisi, 2015. pp.121–125
2. Bazaluk O., Nezhyva O. Martin Heidegger and Fundamental Ontology. *Annals of the University of Craiova - Philosophy series*. №38. Romania, 2016. pp.71–83.
3. Nezhyva Olga Future Ukrainian's Image: modern vision. *Philosophy & Cosmology 2015* (Vol. 14). Kyiv, 2015. pp. 175–179.
4. Sheehan, T. *Making Sense of Heidegger*. London: Rowman & Littlefield, 2015.
5. Баумейстер А. Філософія мови: класика і сучасність. К.: Дух і Літера, 2010.
6. Гайдеггер М. Дорогою до мови /переклад з нім. Володимир Камянець. Львів: Літопис. 2007. 232 с.
7. Нежива О. М. Особливості цивілізаційного процесу у глобалізованому світі. *Науковий журнал «Наукове пізнання: методологія та технологія»*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 2(46). С. 25–31.
8. Нежива О.М. Взаємодія між медіацією та вивченням іноземної мови / VI Міжнародної науково-практичної конференції «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу». 10-11 квітня 2025 року, м. Запоріжжя.

Nezhyva O. M. MARTIN HEIDEGGER'S LANGUAGE CONCEPT AS THE FOUNDATION OF ONTOLOGICALLY ORIENTED LINGUISTICS

*The article is devoted to the analysis of Martin Heidegger's philosophical views on language in the context of contemporary linguistic and humanities research. The relevance of the work is determined by the need to overcome the reductionist understanding of language as a purely instrumental or symbolic means of communication, which dominated classical and structuralist linguistics of the 20th century. The study substantiates the thesis of the ontological status of language in Heidegger's philosophy, according to which language is not secondary to thinking, but a fundamental condition of human existence. The article traces the evolution of linguistic issues in Heidegger's work – from his early work *Being and Time* to his later texts *The Way to Language*, *Letter on Humanism*, and *Man Dwells Poetically*. Particular attention is paid to the distinction between the concepts of speech (*Rede*) and chatter (*Gerede*), the analysis of the concept of truth as *ἀλήθεια* – disclosure, as well as the role of the poetic word as a privileged way of discovering being. It is shown that criticism of the rationalist and metaphysical tradition became the basis for a new approach to language, oriented towards experience, listening and interpretation. It is proven that Heidegger's understanding of language has significantly influenced the development of hermeneutics, continental philosophy, poststructuralism and linguistic anthropology. As a result, language is understood as the 'home of being' and a space for meaning-making, in which the human way of being in the world is formed. The expediency of considering Heidegger's philosophy of language as the basis for ontologically oriented linguistics is substantiated. The results obtained can be used in interdisciplinary studies of language, as well as in teaching courses in the philosophy of language, general linguistics, and cultural studies. This opens up prospects for further theoretical research and contributes to the expansion of humanities knowledge in general today.*

Keywords: language, being, Martin Heidegger, philosophy of language, hermeneutics, ontology, poetic speech.

Дата першого надходження статті до видання: 09.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 14.05.2026